

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЛІКАРІВ НА ЦИКЛАХ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДІВ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF DOCTORS AT THE CYCLES OF QUALIFICATION IMPROVEMENT USING CRITICAL THINKING METHODS

Розбудова системи громадського здоров'я в Україні направлена на попередження захворювань та зміцнення здоров'я населення. Для виконання поставленого завдання медичній галузі необхідні висококваліфіковані компетентні фахівці різних спеціальностей. У статті проаналізовано підходи до поглиблення професійної компетентності лікарів на циклах спеціалізації за фахом «епідеміологія» та тематичного удосконалення на підставі використання технології розвитку критичного мислення. Зазначено, що метою навчання на циклі спеціалізації є підготовка лікарів-епідеміологів відповідно до вимог кваліфікаційної характеристики лікаря-спеціаліста за фахом "епідеміологія", а на циклах тематичного удосконалення – поглиблення у здобувачів теоретичних знань та засвоєння практичних навичок з питань епідеміології. Тож, підходи щодо підготовки лікарів на різних циклах підвищення кваліфікації дещо відрізнялися. На циклах спеціалізації акцентували увагу на виконанні науково-практичної роботи, використовуючи комплекс методів критичного мислення, що дозволило підготувати висококваліфікованого лікаря-спеціаліста за фахом епідеміологія, здатного проводити епідеміологічну діагностику, адекватно оцінювати епідемічну ситуацію та приймати обґрунтовані рішення. На циклах тематичного удосконалення в більшій мірі застосовували методи критичного мислення, які були направлені на підвищення рівня професійної компетентності лікарів, забезпечення відповідності сучасним стандартам медичної практики та вдосконалення профілактичних та протиепідемічних заходів. Найбільш ефективними методами розвитку критичного мислення при підготовці лікарів на циклах підвищення кваліфікації виявилися проблемно-орієнтоване навчання, інтерактивні лекції, семінари та дискусії, аналіз наукових статей та досліджень, метод кейсів, рефлексивна практика, тренінги з логіки та аргументації. У статті наголошується на тому, що підвищити рівень сформованості загальних і спеціальних компетентностей з питань епідеміології лікарі можуть за допомогою методів критичного мислення, які активно впроваджуються викладачами Харківського національного медичного університету на циклах спеціалізації та тематичного удосконалення.

Ключові слова: лікарі, компетентність, методи, критичне мислення, епідеміологія, цикли спеціалізації та тематичного удосконалення.

The development of the public health system in Ukraine is aimed at preventing diseases and strengthening the health of the population. To fulfill the assigned task, the medical industry needs highly qualified specialists of various specialties. The article analyzes the approaches to deepening the professional competence of doctors in the cycles of specialization in the specialty "epidemiology" and thematic improvement based on the use of technology for the development of critical thinking. It is noted that the purpose of training in the specialization cycle is to train epidemiologists in accordance with the requirements of the qualification characteristics of a specialist in "epidemiology"; and in the thematic improvement cycles – deepening the acquirers of theoretical knowledge and mastering practical skills in epidemiology. Therefore, the approaches to the training of doctors in different cycles of professional development were somewhat different. Specialization cycles focused on performing scientific and practical work, using a set of critical thinking methods, which made it possible to train a highly qualified specialist in epidemiology, capable of conducting epidemiological diagnostics, adequately assessing the epidemic situation and making informed decisions. Critical thinking methods, which were aimed at increasing the level of professional competence of doctors, ensuring compliance with modern standards of medical practice, and improving preventive and anti-epidemic measures, were used to a greater extent at the thematic improvement cycles. Problem-oriented learning, interactive lectures, seminars and discussions, analysis of scientific articles and research, case method, reflective practice, trainings in logic and argumentation were the most effective methods of developing critical thinking in the training of doctors in professional development cycles. The article emphasizes that doctors can increase the level of formation of general and special competences in epidemiology with the help of critical thinking methods, which are actively implemented by teachers of the Kharkiv National Medical University in cycles of specialization and thematic improvement.

Key words: doctors, competence, methods, critical thinking, epidemiology, cycles of specialization and thematic improvement.

УДК 614.2:616-036.22-051:005.336.2:005.963
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/72.15>

Подаваленко А.П.,

докт. мед. наук,
професор кафедри гігієни, епідеміології,
дезінфектології та професійних хвороб
Харківського національного медичного
університету

Зеленська Л.Д.,

докт. пед. наук,
професор кафедри освітології
та інноваційної педагогіки
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Білера Н.В.,

ст. викладач кафедри гігієни,
епідеміології, дезінфектології
та професійних хвороб
Харківського національного медичного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

В Україні відбувається розбудова система громадського здоров'я, як основи профілактичної медицини, яка направлена на попередження захворювань та зміцнення здоров'я населення [1]. Тож підготовка здобувачів вищої медичної освіти є відповідальним завданням, оскільки життя та здоров'я

людини і загалом нації залежить від професійної компетентності лікаря загальної практики-сімейного лікаря, педіатра, терапевта, хірурга, епідеміолога, гігієніста та інших фахівців. Лікарі часто стикаються із проблемними ситуаціями, де необхідно швидко проаналізувати отриману інформацію та вибрати найкращі варіанти клінічних або

протиепідемічних рішень. Це може виконати компетентний лікар, який володіє професійними якостями, використовує знання, вміння та навички як інструмент для вирішення професійних складних проблем [2]. Сформувавши лікаря з такими характеристиками можливо, якщо застосовувати під час фахової підготовки і підвищення кваліфікації сучасні педагогічні технології – інформаційно-розвивальну, технологію критичного мислення, діяльнису, особистісно орієнтовану та інші. Особливо в контексті досліджуваної проблеми актуалізується використання в процесі навчання і підвищення кваліфікації лікарів технологія критичного мислення, яка забезпечує свободу вибору, допомагає приймати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності, оцінювати нові методи профілактики і впроваджувати їх у практику, виявляти та уникати помилок, прогнозувати подальший перебіг подій та нести відповідальність за прийняття рішень [3, с. 50].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Американський філософ, психолог та реформатор освіти Джон Дьюї ще у минулому столітті в книзі «Як ми мислимо» підкреслював важливість розвитку критичного мислення та рефлексії в освітньому процесі, що сприятиме вирішенню проблем [4, с. 221]. У ХХІ столітті науковці все більше звертаються до пошуку дієвих методів розвитку критичного мислення, доводячи його важливість для навчання та прийняття рішень [5]. Наприклад, Дж. Брунер стверджує, що основною метою освіти є розвиток інтелектуальних навичок, а не просто передача знань [6, с. 55]. Наголосимо, що «критичне мислення» як наукова категорія стала предметом досліджень як зарубіжних (Richard Paul, Linda Elder, Robert Ennis, Barbara M. Hofer, Daniel T. Willingham та інші), так і вітчизняних (Олександр Зінченко, Анатолій Москаленко, Людмила Луценко, Сергій Кіриченко, Ольга Кобилянська та інші) вчених.

У медичній галузі професійна підготовка лікарів передбачає безперервну освіту, враховуючи фах лікаря, та формування розвитку клінічного мислення за допомогою проблемних методів навчання [7, 8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на впровадження технології розвитку критичного мислення в освітній процес, викладачі вищих навчальних медичних закладів в більшій мірі наголошують на формуванні клінічного мислення лікаря, а не епідеміологічного. Пандемія COVID-19 у 2020-2023 роках в Україні показала, що надавачі первинної, вторинної та спеціалізованої медичної допомоги недостатньо підготовлені до проведення профілактичних та протиепідемічних заходів в умовах пандемії або епідемії.

Мета статті – висвітлення досвіду застосування технології розвитку критичного мислення для підвищення рівня професійної компетентності лікарів на циклах спеціалізації та тематичного

удосконалення Харківського національного медичного університету.

Виклад основного матеріалу. Кафедра гігієни, епідеміології, дезінфектології та професійних хвороб Харківського національного медичного університету (ХНМУ) згідно з наказом МОЗ України від 25.07.2023 №1347 «Про затвердження Переліку циклів спеціалізації та тематичного удосконалення за лікарськими та фармацевтичними (провізорськими) спеціальностями» проводить для лікарів різних спеціальностей цикли спеціалізації та тематичного удосконалення.

На циклах спеціалізації за фахом «епідеміологія» формування компетентного лікаря-епідеміолога здійснюється згідно з «Програмою підготовки з підвищення кваліфікації», галузь знань: 22 «Охорона здоров'я» [9]. Мета навчання на циклі спеціалізації – це підготовка лікарів-епідеміологів відповідно до вимог кваліфікаційної характеристики лікаря за спеціальністю "епідеміологія". Основними завданнями на цих циклах є забезпечення детального вивчення дисципліни, формування професійної компетентності лікаря-епідеміолога, залучення до науково-практичної роботи для засвоєння аналітичного виду діяльності лікаря-епідеміолога.

Цикли тематичного удосконалення на кафедрі гігієни, епідеміології, дезінфектології та професійних хвороб проводяться згідно з розробленими програмами, зокрема «Епідеміологічний нагляд за інфекціями дихальних шляхів», «Епідеміологічний нагляд за особливо небезпечними інфекціями», «Імунопрофілактика інфекційних хвороб», «Епідеміологічна діагностика інфекційної та неінфекційної захворюваності», «Актуальні питання сказу та правця з позиції епідеміології» та інші. Метою цих циклів є поглиблення у здобувачів теоретичних знань та засвоєння практичних навичок з питань запропонованих тем, а також удосконалення професійного підходу щодо вирішення нагальних проблем. На циклах тематичного удосконалення необхідно оновити професійні знання лікарів з питань, які зазначені в програмі, поглибити та вдосконалити практичні навички у конкретних аспектах медичної діяльності тощо.

Отже, мета та завдання занять на циклах спеціалізації та тематичного удосконалення відрізняються, тож і організація освітнього процесу, застосування методів та форм навчання або комплексу прийомів за технологією розвитку критичного мислення повинна відповідати поставленим цілям та завданням.

Підготовка професійно-кваліфікованих лікарів на циклах спеціалізації за фахом «епідеміологія» проводиться протягом 3–5 місяців і вимагає від викладача творчого підходу. Досвід педагогічної діяльності показав, що виконання здобувачем науково-практичної роботи (НПР) дозволяє розкрити потенціал, поглибити професійну компетентність

лікарів-епідеміологів під час їх навчання. НГР спрямована на розвиток у лікаря-епідеміолога професійного мислення, набуття ним здатності до епідеміологічного аналізу, роботи з науковою, медичною літературою та нормативними документами. Завдяки такій роботі лікар-епідеміолог набуває вміння кваліфіковано ставити професійні питання, розв'язувати проблеми наукового, практичного, методичного характеру комплексно, поглиблює теоретичні знання відповідно до спеціалізації. Важливим є епідеміолого-діагностичне мислення – логічний метод, який використовують в процесі діагностики епідемічної ситуації для обґрунтування гіпотези про причинно-наслідкові зв'язки захворюваності з факторами та умовами виникнення цієї захворюваності. Лікар-епідеміолог, оцінивши епідемічну ситуацію за допомогою методів епідеміологічної діагностики, повинен швидко прийняти правильне управлінське рішення від якого може залежати життя та здоров'я населення міста, регіону чи загалом держави. Як це було в період пандемії COVID-19, коли прийняття складних рішень були ключовими. У такому випадку підготовка лікаря за технологією розвитку критичного мислення може допомогти йому прийняти обґрунтовані рішення в умовах невизначеності та обмежених ресурсів. Використовуючи конкретні методи критичного мислення, такі як SWOT-аналіз (аналіз сильних сторін, слабких сторін, можливостей і загроз), рішення за принципом "за й проти", дерево вирішення проблем тощо, можна розв'язати будь-яке складне завдання.

Групові дискусії і дебати також допоможуть лікарям виробити навички аргументації, розуміння альтернативних точок зору і прийняття обґрунтованих рішень. Заняття, спрямовані на розвиток критичного мислення, навчають лікарів аналізувати інформацію, розпізнавати ключові фактори та здійснювати об'єктивну оцінку ситуацій. Це дозволяє їм ефективно і швидко реагувати на нові епідеміологічні ризики та мінливість епідемічної ситуації. Навчання з розвитку критичного мислення стимулює творче мислення, що може сприяти пошуку новаторських рішень та підходів у проти-епідемічній практиці.

Отже, розвиток критичного мислення у лікарів-спеціалістів на заняттях спеціалізації післядипломної освіти не лише сприяє їх здатності аналізувати інформацію, своєчасно адекватно оцінювати епідемічну ситуацію, але й допомагає їм обирати найкращі варіанти прийняття рішень в умовах воєнних дій, надзвичайного стану тощо.

Навчання лікарів на циклах тематичного удосконалення тривалістю 78 годин направлено на удосконалення вже набутих навичок. Тож удосконалення навичок аналізу епідеміологічних досліджень може допомогти лікарям зрозуміти та оцінити нові медичні знання та технології. Регулярне

навчання з оцінки досліджень та вибору найефективніших методів епідеміологічної діагностики може стимулювати критичне мислення.

Використання інтерактивних методів навчання, таких, як дискусії, дебати та групові проекти, допомагають лікарям активно аналізувати та обговорювати нові наукові відкриття та технології. При цьому викладачі мають сприяти формуванню у лікарів мотивації до постійного навчання, підтримуючи їх у пошуку та оцінці нових медичних досліджень та технологій. Важливо заохочувати лікарів до участі в конференціях, семінарах, вебінарах та самоосвітніх курсах. Під час проведення занять тематичного удосконалення корисно приділяти увагу критичному аналізу наукової літератури, обговоренню наукових статей, оцінці доказів та виробленню власних переконань на основі наукових фактів. А використання ситуаційних задач і симуляційних сценаріїв дозволить лікарю удосконалити навички прийняття рішень в реальних або схожих на реальні ситуаціях, що підвищує їх готовність до швидкої реакції в надзвичайних умовах.

У зв'язку з розбудовою системи громадського здоров'я в Україні, запроваджені нові підходи до проведення епідеміологічного нагляду за інфекційними хворобами, які передбачають епідеміологічне визначення нозологічної форми за клінічними, епідеміологічними та лабораторними критеріями, що сприятиме покращенню діагностики захворювань [10, 11]. Лікарі повинні бути здатні швидко оцінювати цю інформацію та впроваджувати її в практику, враховуючи підходи, які найкраще відповідають потребам суспільства.

Отже, застосовуючи методи критичного мислення, на циклах тематичного удосконалення можна навчити лікаря виявляти та уникати помилок, що може врятувати життя багатьох людей та зменшити ризики ускладнення епідемічної ситуації з інфекційних хвороб, попередити епідемії та пандемії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток критичного мислення у лікарів на циклах спеціалізації та тематичного удосконалення є ключовим елементом успішної практики та важливим завданням післядипломної освіти. Запровадження методів розвитку критичного мислення на циклах спеціалізації сприятиме підготовці висококваліфікованого лікаря-спеціаліста за фахом епідеміологія, здатного адаптуватися до швидких змін у медичній науці та практиці, своєчасно та адекватно оцінювати епідемічну ситуацію та приймати обґрунтовані рішення. Водночас на циклах тематичного удосконалення застосування методів критичного мислення у навчанні сприятиме підтримці високого рівня професійної компетентності лікарів, забезпеченню відповідності їх сучасним стандартам медичної практики та постійному вдосконаленню профілактичних та протиепідемічних

заходів. Найбільш ефективними методами розвитку критичного мислення при підготовці лікарів в системі післядипломної освіти на циклах спеціалізації та тематичного удосконалення виявилися: проблемно-орієнтовне навчання, інтерактивні лекції, семінари та дискусії, аналіз наукових статей та досліджень, метод кейсів, рефлексивна практика, тренінги з логіки та аргументації. Дослідження в майбутньому будуть спрямовані на вироблення критеріїв оцінки дієвості методів критичного мислення для підвищення професійної компетентності лікарів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про схвалення Концепції розвитку системи громадського здоров'я: Київ: Розпорядження КМ України, 2016. від 30.11. 2016 р. №1002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2016-%D1%80#Text>
2. Філоненко М. М. Методика викладання у вищій медичній школі на засадах компетентнісного підходу: Методичні рекомендації для викладачів та здобувачів наукового ступеню доктора філософії (PhD) ВМ(Ф)НЗ України. К., 2016. 88 с.
3. Дельва М.Ю., Литвиненко Н.В., Дельва І.І. та ін. Роль критичного мислення у формуванні професійних компетенцій майбутнього лікаря: матеріали навчально-наукової конференції з міжнародною участю «Медична освіта за новими стандартами: виклики та інтеграція в міжнародний освітній простір». (м. Полтава, 30 березня 2023 р.). Полтава: МОЗ України, Полтавський медичний університет, 2023. С.50-52.
4. John Dewey. How we think. Boston, New York, Chicago D. C. Heath & CO, 1910. URL: <https://www.gutenberg.org/files/37423/37423-h/37423-h.htm>
5. Richard Paul and Linda Elder Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning & Your Life - 4th Edition. Rowman & Littlefield, 2021. 590 p.
6. Jerome S. BRUNER The Process of Education. Harvard University Press, 2009. 127 p.
7. Шевченко В.Г., Муравйов П.Т., Колодій В.В., Бородаєв І.Є. Системне формування і розвиток клінічного мислення у студентів за допомогою проблемних методів навчання. *Медична освіта*. 2023. № 2. С. 103-107.
8. Ліщук Н.М., Хрущ М.К., Коломоєць Н.Ю. Формування клінічного мислення у вирішенні сучасних медичних проблем : навч. посіб. К.: Видавничий дім «Слово», 2019. 344 с.
9. Програма підготовки з підвищення кваліфікації (професійна кваліфікація: лікар-спеціаліст). Харків : МОЗ України, ХНМУ, 2023.
10. Про затвердження критеріїв, за якими визнаються випадки інфекційних та паразитарних захворювань, які підлягають реєстрації: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 28.12. 2015 р. № 905. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0379-16#Text>
11. Про затвердження Порядку ведення обліку, звітності та епідеміологічного нагляду (спостереження) за інфекційними хворобами та Переліку інфекційних хвороб, що підлягають реєстрації : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 30.07. 2020р. №1726. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1332-20#Text>